

Hozzászólás Benczédi László referátumához

Benczédi László referátuma egy szakasz lezárását jelenti történetírói munkásságában. Félig tréfásan, félig komolyan tett kijelentésével, ti. azzal, hogy véget ért „történetírói történetének előtörténete”, a magam részéről teljesen egyetértek, azzal a kiegészítéssel, hogy meggyőződésem szerint nemcsak az ő történetírói előtörténete ért véget, hanem a Thököly-kutatás előtörténete is. Amikor tehát a korreferens kötelességén túlmenően is vitába szállok vele néhány kérdésben, azt felvetett gondolatainak fontossága, egész koncepciójának nagy hordereje miatt teszem.

Felszólalásom első részében bizonyos méreti, arányossági problémákra szeretném figyelmét felhívni. Bár a magyar történeti demográfiai kutatások igen kevés támpontot nyújtanak a XVII. századi Magyarország népességére nézve, mégis valamilyen módon képet kellene alkotni a katonarétegek, a jobbágyság, valamint az egész magyar társadalom arányairól. A referátum olvasása közben felmerül az emberben a kérdés: jogosult-e egyáltalán „katonatömegekről” beszélni akkor, amikor az aktív katonáskodó réteg, a végváriak létszáma 10—15.000 fő, s ha a hajdúkat és más, különleges státust elfoglaló rétegeket is ideszámítjuk, 30—40.000 fő. Dávid Zoltánnak Acsády becsléseit korrigáló számításait elfogadva, a királyi Magyarország és Erdély lakossága 1715—20-ban 3,1 millió lehetett. Ha elfogadjuk azt is, hogy a népesség évente 1%-kal szaporodott és ezt érvényesnek tartjuk a XVII. század utolsó évtizedeire is, akkor a Thököly-korban a lakosság száma 2,2 millió lehetett. A családtagokat is beleszámítva a végvári katonaréteg tehát az egész lakosság 3,5%-át, az összes katonaelemmel együtt 10%-át tette volna ki. Valamely társadalomban 3,5, főleg pedig 10%-ot kitevő népréteg valóban nem jelentéktelen tömeg. De ha ennek a tömegnek a szerepét éppen annak a funkciónak a szempontjából vizsgáljuk, amit a referátum írója szerint betölt, ti. a szervezés, a mozgatás, a forradalmasítás szempontjából, akkor ennek a rétegnek csak a fegyvert hordó felnőtt férfiak vehetjük figyelembe, ezek pedig, a végváriakat tekintve, csak 0,7%-át teszik ki a lakosságnak, az egész katonaréteget nézve, 1,4—2%-át. Ezeket az arányokat szem előtt tartva felmerül a kérdés: nem tulajdonít-e túl nagy jelentőséget a szerző a katonarétegeknek? Persze lehet, hogy igaza van — és érzésem szerint igaza van —, de ebben az esetben azonnal felmerül a rendkívül izgalmas szociológiai probléma: miként, milyen társadalmi technikával érvényesíthette ez a réteg ideológiai, szervező, forradalmasító befolyását, szem előtt tartva a korabeli hírközlési és közlekedési lehetőségeket?

A korabeli magyar társadalom arányairól való képalkotás hiánya miatt néhány kérdés nyitva marad a referátumban. A referátum szerint a kuruc mozgalom kezdeti idején öt végvár (a szendrői, az ónodi, a putnoki, a kállói és a diósgyőri) volt katonasága jelentette „azt az erőt, amely egykori szervezeti egységének megtartásával . . . a nemesi vezetés anarchiáját ellensúlyozta és a mozgalmat a széthullástól visszatartotta”. Miután nem találtam adatokat arra nézve, hogy ebben az időben mennyi lehetett az említett végvárak helyőrsége, az 1570-es adatokat vettem alapul, feltételezve, hogy az eltelt időben nem építették át ezeket a várakat és befogadóképességük nem nőtt meg. 1570-ből három vár adata ismerős, eszerint őrségük létszáma 1100 katona volt. Az ismeretlen erejű másik

két várra — Putnokra és Diósgyőrrre — 900 katonát számítva — persze szinte valószínűtlen, hogy ennyi lett volna —, az összes katonaság, amely a kezdeti kuruc mozgalmat összetartotta, 2000 fő volt. Nem túlzás ez? Ugyanott azt is olvashatjuk, hogy ez a katonaság „a maga képére formálta át az egész kuruc mozgalmat”.

Az kétszer is említett „hibás körforgás” folyamatát is. Ezen Benczédi László azt érti, hogy a fizetetlen végvári katonaság a jobbágyok nyakán élt, tönkretette őket, ami fokozta a nincstelenség áramlását a végvárak felé, de ezek korlátozott befogadóképességük miatt nem fogadhatták falaik közé őket, s így ez az emberfelesleg a szabad legények világában csapódott le. Felmerül azonban a kérdés: vajon tönkretethetett-e 10–15 000, Csáktornytól Szatmárig szétszórt katoná annyit jobbágyot, hogy az egész emberrajoknak a jobbágság testéről való leválását idézhette volna elő? Végül is ezek a katonák nem voltak minden egzisztenciális lehetőség nélkül, hiszen többségüknek kis földje is volt. De ilyen mértékű rablásra — ti. ami ezt a tömeges migrációt elindíthatta volna — még Magyarország akkori félig anarchisztikus állapotai között sem adódott volna lehetőség. Továbbá nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a jobbágyok nyakán történő élés nem a XVII. századi végváriak újítása. Ez már a XVI. században is megvolt. Végül pedig azt kell szem előtt tartani, hogy a korban a létalapjuktól megfosztott jobbágyok migrációja nem sajátosan magyar jelenség. Nincs olyan állam e korban, ahol ne okozna óriási rendőri és közigazgatási gondot a csavargó, a vágáns elemeknek az országutakat és a városok szegénynegyedeit előzónló tömege. A folyamat előidézője a korabeli mezőgazdasági termelés bizonytalansága, aminek következtében egymást érik az éhínségek és a táplálékot kereső nincstelenség a városok felé tódulnak, továbbá a mezőgazdasági termelés igen merev korlátai, amelyek a termelés fokozását sokkal kisebb mértékben engedik meg, mint ahogyan a népesség szaporodik, végül pedig az abszolutista állam adórendszere, amely mind a kivetésben, mind a behajtásban irracionális, aránytalan és korrump, ezért amúgy is terhes, és időnként — különösen háborúk idején — elviselhetetlen és a parasztság anyagi romlását okozza.

Az arányok kérdéséhez tartozik a végváriak elbocsátásának a magyar társadalomra gyakorolt hatása is. A referátumban „tömeges” elbocsátásokról olvashatunk, holott tudjuk, hogy ezt a redukción elrendelték ugyan, de teljes egészében nem hajtották végre. Tehát hány embert érintett végül is az elbocsátás? Milyen volt az arány elbocsátottak és a megmaradtak, az elbocsátottak és az egész társadalom között?

A referátum néhány megfogalmazása ellentmondásra készíti az embert; így pl. az a megállapítás, hogy az osztályból kiszakított birtokos nemesség érdekei találkoztak a végváriak érdekeivel.

„Az érdekeknek ez az átfedése természetesen ideológiai síkon, a két réteg tudatvilágában is kifejezésre jutott. Annak megfelelően ugyanis, ahogy a bécsi udvar abszolutisztikus törekvései Magyarországon kibontakoznak... a katonai rétegek tudatában is megjelentek az olyan *nemesi eredetű fogalmak* (kiemelés tőlem — P. G.), mint »nemzet«, »jó magyarság«, »magyar vértünk« — s egyre gyakrabban beszélnek az »idegen nemzet«, a »németek« elnyomó törekvéseiről”. Egyrészt azonban azt kell figyelembe vennünk, hogy a „nemzet”, a „jó magyarság” stb. kifejezések már sokkal előbb is előfordultak ebben a kiterjesztett, tehát a jobbágyot is magába foglaló értelemben (pl. Bocskainál). Másrészt felmerül az emberben a kérdés: hát csak most, a XVII. század második felében vált tudatossá a jobbágyok és a katonák előtt, hogy a német más, mint a magyar? És ez a felismerés csak a nemességtől lesüllyedt kategóriák közvetítésével mehetett csak végbe? És valójában úgy lenne, hogy a magyar jobbágy törökellenessége egészen a 60-as évekig csak vallási síkon jelentkezett volna, minden nyelvi, etnikai, politikai tartalom nélkül?

Amikor Benczédi László a nemzetfogalom és a végvári szabadság viszonyát vizsgálja, nem értjük egészen ezt a mondatot: „A végvári katonaság a maga nemzettudatát a nemességtől kapta ugyan, de a nemzetfogalom onnan átvett, elvont keretébe legfőbb tartalmi követelésként a végváriak »szabadságát« állította.” A végváriak által élvezett szabadság mint a végvári védelem alapfeltétele a XVI. században is megvolt: ti. eltartásukat másként, mint bizonyos jogok, hasznóvetelek stb. megadásával megoldani nem lehetett. Ennek a könnyebbségnek az elnyerésére mentek a jobbágyok katonának. Nem látom be

annak szükségességét, hogy ennek a szabadságnak a megfogalmazásához a nemesség nemzetfogalmát kellett volna kölcsönbe venni. Vajon nem értelmezzük-e túl mereven a mostani vita alaptézisét, ti. azt, hogy a társadalom uralkodó osztályának ideológiája a társadalom ideológiája? Ugyanis ennek a tézisnek túlságos szűkkörű és leegyszerűsített alkalmazása odavezethet, hogy ne vegyük figyelembe az elnyomott osztályok saját, az őket körülvevő világ, a gazdasági és társadalmi valóság által szükségszerűen kialakított ideológiáját — vagy ha ideológián csak tételek, megfogalmazott eszmerendszert értünk —, akkor az elnyomott osztályok *érzés- és tudatvilágát*, ami végső soron és alapvetően motiválhatta magatartásukat. Egyébként erre a körülményre Mályusz Elemér is felhívta a figyelmet referátumában, az előbb pedig Klaniczay Tibor korreferátumában. Visszatérve Benczédi László állítására, a végén leszögezi, hogy a „végvári szabadság... egészében kivülállt a birtokos nemesség ideológiáján”, de — és ezt már én teszem hozzá — ez nem azért következett be, mintha a kölcsönvett ideológiát visszafordította volna annak eredeti gazdjára, hanem mert ez a szabadságigény eleve benne élt, és ez szükségképpen ellentétben állt a nemesség ideológiájával. A jobbgáyság szabadságigénye nem úgy keletkezett, hogy egyszer csak megtudta a nemességtől, hogy a szabadság állapota létezik, hanem az a régi, boldog idők emlékképeként mindig is helyet foglalt tudatában, ha már a mindennapi élet tényei nem figyelmeztették volna arra, hogy nem szabad.

Úgy érzem, hogy egyes kategóriák merev alkalmazásából származik Benczédi László következő megállapítása is: „Kedvező körülmények között a végvárak szabadságának követeléséből a katonaszabadság igényének valamilyen konkrétabb, szabatosabb megfogalmazása közvetlenül is kibontakozhatott volna. A valóságban azonban nem így történt: a XVII. századi körvonalozatlan végvári szabadság és a Rákóczi-korban pontosan megfogalmazott katonaszabadság követelése között a folyamatosság — legalábbis a fejlődés fő vonalát tekintve — a XVII. század utolsó harmadában megszakadt.” A szerző még hozzáteszi, hogy „a forrásokból persze következtetni lehetne a katonaszabadság elnyerésére irányuló törekvések további jelenlétére is...”, de ezek háttérbe szorultak a végváriak közvetlen megélhetési gondjai mögött. Nem látjuk tisztán, hogy miért olyan fontos itt a megfogalmazás vagy meg nem fogalmazás kérdése. Talán, ha sikerül megfogalmazni a szabadság kritériumait, ez előrevitte volna a katonarétegek ügyét? Szabad-e a szavaknak ilyen nagy jelentőséget tulajdonítani a történelemben általában, különösen pedig a XVII. századi Magyarország történetében?

Úgy érezzük, hogy a referátumon egy érdekes kettősség vonul végig. Egyik oldalon ott látunk egy adatokkal rendkívül gazdagon megalapozott, szilárd bázist, a másik oldalon azonban ott áll egy szinte immanens törvényszerűségek által irányított eszmei régió. Amilyen hasznos és fontos a történész számára az ideológiai tényezők a történelemben betöltött szerepének vizsgálata, éppúgy ügyelnie kell arra, hogy e vizsgálat közben ne teremtsen magának egy immanens eszmei szférát, amelyben a fogalmak, az eszmék, a szavak, a politikai törekvések szabadon közlekednek, súlytalanul lebegnek és hatnak egymásra, anélkül, hogy az anyagi alap bármilyen befolyást is gyakorolna rájuk. Így bizonyos fokig elvontnak érezzük a referátumban a nemesség politikai orientációjának ábrázolását is. Amikor a török-, illetve a németellenesség viszonyát, azok vezető vagy másodlagos szerepét vizsgálja a nemesség magatartásában, megállapítja, hogy 1670 után a kezdeti törökellenesség „hirtelen fordulattal” vált át a Habsburg-ellenességbe. Egyrészt azonban azt kell szem előtt tartani, hogy a folyamat gyökerei sokkal messzebbre nyúlnak vissza. Ha ez az átváltás Zrínyinél nem is ment végbe ilyen kizárólagossággal, de hogy tudatában a török veszély mellé odatársult a német veszély is, az kétségtelen. Ugyanis az is nyilvánvaló, hogy a Boeckaihoz, Bethlenhez, Rákóczi Györgyhez csatlakozó felső-magyarországi nemesség tudatában a német veszélynek prioritása volt a török veszéllyel szemben. Érzésünk szerint a teljes igazság azonban az, hogy egymástól elhatárolt, kizárólagos német-, illetve törökellenességről beszélni alig lehet a XVII. század második felében, mert ezek együtt éltek az emberek tudatában. Ami a gyakorlatot illeti, tehát azt, hogy melyik ellen harcoljanak, az a földrajzi helyzettől, — ti. a Bécestől, illetve Erdélytől való távolságtól — és az alkalomtól függött. A XVII. századi királyi Magyarország egy nagy vákuum, melyet a legnagyobb fokú katonai és politikai instabilitás jellemez, ahol mindig lehet a zavarosban halászni, ahol mindig alkalom kínálkozik nyereségre, prédára. A „maximális

politikai programban” a török és a német kiverése egyaránt benne volt, és csak a minimális programban — ami a zavarosban való halászásban öltött testet — áll előtérben egyszer a német-, másszor a törökellenesség. Az alkalom, a préda volt itt a döntő úrnál és parasztnál egyaránt, és ezek mellé csak másodlagosan járult a nemességnél bizonyos minimális politikai előnyök kiesikarása, a jobbágyságnál pedig a szorító prés bizonyos fokú lazítása. Minderről éppen Benczédi László gazdag adatai győzhetnek meg leginkább. Persze minden alkalom a prédára egyet jelentett azzal, hogy az egyformán gyűlölt két ellenség valamelyikén ütni lehet. s az emócióknak a háborúban betöltött szerepét tekintve, ez sem volt mellékes körülmény. A referátum Ispán Ferencet idézi a *Thököly haditanácsa* c. versből, aki németellenességét azzal indokolja, hogy a németek oldalán nicsen kilátás zsoldra. De idézhette volna Szepessy Pált is, aki kereken kimondja: „Hogyha holdolnunk kell, jobb hatalmasabbnak”, vagy Farkas Fábiánt, aki azzal érvel, hogy: „Elvégzi a török hamar békességit, Némettel fölbontja húszt esztendőst frigyit. Lész bosszúállásban akkor elég nézőnk, Más nemzetéstül is elég segítségünk.” Petneházi pedig, akinek condottieri, zsoldos egyéniségéről olyan érdekes adatokat közöl a referátum, teljes félreérthetlenséggel fogalmazta meg álláspontját. „Vitézség, harcpróba nekünk az életünk. Ebben helyeztetett minden böcsületünk, Ezzel terjedett el vitéz hírünk-nevünk, Ezzel végződjkék katona-kenyerünk.” 1683 előtt a nemesség és a katonaság Thököly mellé állásának egyik oka az a szinte egész Európában uralkodó vélemény, hogy a küszöbön álló konfliktusban a török fog győzni. — ennek a véleménynek ad egyébként kifejezést az említett Farkas Fábián is —, amint hogy 1683 után a töröktől való elfordulás oka is főleg az, hogy a világ legnagyobb csodálkozására Bécs döntő csapásokat mér a törökre.

Szerintem az ideológiák történeti szerepének vizsgálatánál nem szabad megállni a tétélesen megfogalmazott ideológiáknál, hanem figyelembe kell venni az alávetett rétegek spontán kialakult, meg nem fogalmazott, kategóriákba nem foglalt gondolati és érzelmi világát is. Hogy ez a vizsgálat közvetlen úton, tehát a forrásanyag tanulmányozása alapján is végrehajtható, arra nézve az imént Klaniczay Tibor hívta fel a figyelmet, én itt a közvetett, a deduktív úton végrehajtott vizsgálatra nézve vetek fel néhány gondolatot. Kiindulva abból az alapvető materialista elvből, hogy a lét határozza meg a tudatot, a jobbágyság érzelmi és tudatvilágának rekonstrukciójánál léthelyzetéből kell kiindulni. Milyen tényezők dominálhattak a jobbágyság tudatának kialakításában?

1. Mindenekelőtt a jobbágyot körülvevő, számára a teljesen irracionálisnak látszó, az ő akaratától egyáltalán nem függő, földöntúli, természetfeletti erőktől irányított világ. Hiszen munkájának eredménye nagyobb részt függ a természeti körülményektől, mint saját munkájától; hiszen a társadalmi rend, amelyben él, arra kényszeríti, hogy megossa munkája gyümölcsét más emberekkel, olyanokkal, akiktől alig kap valamit cserébe; hiszen a háborúk, az éhínségek, a járványok következtében családjá és ő maga is állandó életveszedelemben forog; hiszen a halál egymásután viszi el apró gyermekeit, ő maga pedig alig remélhet hosszú életet, mert embertelen, baromi munkát végez, ugyanakkor táplálkozása hiányos, lakása egészségtelen; hiszen élete alig különbözik az állatétól, pedig a Megváltó életét adta érte. Mi lenne természetesebb ilyen körülmények között, hogy szemléletmódja alapvetően irracionális, vallásos, és az egyház tanításai termékeny talajra találnak nála!

2. Az urak, a kizsákmányolók iránt érzett gyűlölete. Úgy hiszem erről nem kell sokat beszélnem.

3. A politikai instabilitás következtében az állam autoritásának csökkent tisztelete. Ebben a magyarországi vákuumban a jobbágynemzedékek egész sora tapasztalhatta az államhatalomnak gyakori és pillanatok alatt bekövetkező összeomlását. Tehát szemben a Nyugattal, ahol az abszolút monarchiák stabilizálódása nyomán az államhatalom megdönthetetlennek látszik és kontinuitását semmi sem szakítja meg, nálunk ingatag, működése időnként megszakad, és egész léte bizonytalan. És mégis, ez az állam igényeket támaszt: adót vet ki a jobbágyra, házáat feldúlja, őt magát sanyargatja. Éppen ezért a kivetett adó felettébb terhesnek látszik, holott objektíve talán kisebb lehetett mint nyugaton. Bár ilyen összehasonlításról nem tudunk, úgy tünik, hogy az 1680-as évek közepe előtt az állami adó jóval kisebb volt, mint nyugaton. Jellemző, hogy amikor a bécsi adminisztráció az itt tartozkódó katonaságra támaszkodva szorosabbra foghatja a gyeplőt, elszaporodnak az állami adó elleni panaszok, és ezek a panaszok olyan dolgok

ellen irányulnak, amelyek nyugaton az állami adókievetés normális eszközei voltak, mint a házra, a kéményre, a háznépre stb. kivetett adók. A korabeli versekből — „Óh, te kis maroknyi szegény magyar nép”, „Jajszó, melyben édes hazánk romlását siratja egy poéta” — azt érzi az ember, hogy a bécsi adóztatás módjai valami teljesen újat, valami addig nem látott szörnyűséget jelentettek a magyar nép számára. És ezt az adót idegenek vetik ki, sokszor idegenek szedik be, messziről jött emberek, idegen nyelvet beszélve, idegen köntösben, a jobbágyok számára közömbös és érthetetlen célokra. Végül pedig nyugaton — a régebbi időkben Magyarországon — az állam hatalmát az egyház igazolta, legitimizálta. A vallásnak ez a rendkívül fontos funkciója Magyarországon a XVII. században jórészt megszűnt, hiszen az állam katolikus volt, a jobbágyok nagy része pedig protestáns.

Mindezek alapján problematikusnak érzem Molnár Eriknek azt a kijelentését, hogy a jobbágyok számára teljesen közömbös volt, hogy az államhatalom idegen-e vagy saját nemzetiségű. Az elmondottak alapján ez nem lehetett közömbös!

Összefoglalva tehát: szemben nyugattal, ahol a jobbágy szemében az államhatalom autoritása megingathatatlanak látszott, a magyar jobbágytól ez meglehetősen távol eshetett.

4. De hogy a magyar jobbágyban az államhatalom tisztelete megrendült, abban közrejátszott az is, hogy Magyarországon szó sem lehetett arról, hogy az államhatalom a klasszikus módszerekkel, azaz az állam erőszakszervének, a hadseregnek alkalmazásával tanítsa tiszteletre alattvalóit. Az osztrák hadsereg akciósugara, itt nem részletezhető okokból, igen korlátozott volt Magyarországon, és sohasem sikerült pacifikálnia az ország egész területét. Ebből következett azután az is, hogy sehol nem volt a parasztság fegyveres harcának akkora esélye, mint Magyarországon, amit még az is fokozott, hogy a magyar parasztság számottevő része kimondott mesterévé vált a végvári harcok és a gyakori háborúk folytán a partizán- és a „portyázó” harcnak. Franciaországban a „dragonnade”-ok gyors és biztos hatásúak voltak, és pillanatok alatt elfojtották a parasztság helyenkénti felkeléseit. Nálunk nemhogy egy dragonyos ezred, de egész hadseregek sem tudtak rendet teremteni. Mindez maga után vonta azt is, hogy a katonai erények tisztelete és a katonai érdemek alapján való felemelkedés igénye sokkal erősebb volt, mint másutt.

Mindezt figyelembe véve, talán nem túlzott az az állítás, hogy Magyarországon a parasztság osztyárharcra élesebb, tudatosabb és magasabb szintű volt, mint nyugaton. Természetesen mindebből azt a következtetést levonni, hogy amennyiben a körülmények kedvezőbbek, akkor Magyarországon a parasztság felszabadulása előbb bekövetkezett volna, illúzió. Mintha ilyesfajta illúziót olvashatnánk ki a referátumból is. Láttuk, hogy a „kedvezőtlen körülmények”-nek tulajdonítja, hogy a végvári szabadság nem nyert konkrétabb megfogalmazást. Másutt pedig sajnálja, hogy nem a jobbágyok törekvései nyomták rá bélyegüket a katonákéra, hanem éppen fordítva történt, ami egyébként véleményünk szerint egy teljesen elképzelhetetlen szociológiai folyamat bekövetkezhetőségét tételezi fel, ti. azt, hogy az alacsonyabb szinten, szervezetlenül, zárt testületi szellemmel nem rendelkező jobbágyság ideológiája gyakoroljon hatást a magasabb szinten élő rétegre, hiszen maga Benczédi László állapítja meg igen helyesen: „Ha már a kuruc hadseregben eszmei összetartó és mozgatóerőt keresünk, úgy első helyen a kisebb csapatok fejlett közösségi és csoportszellemét kell kiemelnünk, amely a valóságban bármilyen más ideológiai (nemzeti vagy vallási) tényezőnél erősebben hatott.” Azt az érzésünket, hogy Benczédi Lászlóban élnek bizonyos illúziók a szabad, parasztkatona réteg kialakulásával kapcsolatban, megerősíti referátuma befejezésének kissé elégikus hangja is: „Ha negatív is az összkép, amit Thököly katonaságáról adhatunk, ezt a nagy történelmi pozitívumát nem vitathatjuk el: széles tömegek megmozgatásával és a politikai küzdelembe való bekapcsolásával a vitézlő rend közvetlen előkészítőjévé vált a jobbágykurucság osztyárharcos megmozdulásának. — Sajátos dialektikája a történelemnek, hogy ezt a feladatát csak önmaga bukása és pusztulása árán teljesíthette.”

Úgy hiszem nem árt, ha itt felvetjük a történelmi kutatásban annyira problematikus „Mi lett volna, ha . . . ?” kérdést. Mi történt volna, ha győz a Rákóczi-szabadságharc nemcsak a külső ellenséggel szemben, hanem úgy is, ahogyan a szegénylegények elképzelték, ti. hogy szabad paraszti státust nyernek? Ha a szabad paraszti státust csak a volt katonák

nyerték volna el, tehát kb. 60—80.000 ember, akkor ez a réteg ugyanúgy beleilleszkedett volna a rendi világba, mint a nemesség, és egyáltalán nem valószínű, hogy birtokon belül kerülve, megőrizte volna eredeti, osztályharcos öntudatát. Ha mégis előfordult volna, hogy ez a réteg nem áll meg saját felszabadításánál, hanem az egész jobbágyságot felszabadítja — és erre esetleg az kényszerítette volna, hogy szövetséges társakat nyerjen a nemességgel szemben —, akkor is ez a magyar paraszti állam egyáltalán nem jelentett volna előrelépést a fejlődés útján, nem beszélve arról, hogy gazdasági, politikai és katonai okok miatt életképtelen lett volna.

Súlyos lett volna ennek a szabad paraszti államnak a helyzete igazgatási szempontból is, ugyanis a nemesség politikai megbízhatatlansága miatt már nem igazgathatta volna, a jobbágyság pedig képzetlensége, gyakorlatlansága, írástudatlansága miatt még nem. Esetleg elképzelhető, hogy a hadsereg a nemesség és a jobbágyok között valamilyen lebegő helyzetet elfoglalva, maga vette volna át az állam igazgatását. Azonban az összes lehetőség közül talán ez lett volna a legrosszabb. A referátum világosan bemutatta nekünk hogy a Thököly-felkelésben hová vezetett a katonai kormányzás és az ettől elválaszthatatlan szoldateszkai önkény. És ez még nagyobb arányokban megisméltódott a Rákóczi-szabadságharcban. 1707—1708 után Rákóczi egyre inkább a hadseregre támaszkodik a passzív, vagy éppen ellenszegülő megyékkel és a jobbágyokkal szemben. A hadsereg veti ki az adót, ő szedi be. Ennek nyomán a kilengések özöne indul meg, s vele szemben a megyék, a jobbágyok, sőt maga az államvezetés is teljesen tehetetlen.

Mindez tehát azt jelenti, hogy bár a magyar jobbágy osztályharcra magasabb szintű lehetett, mint a nyugati jobbágyé, ez nem jelenti azt, hogy amennyiben a szegénylegények álmai beteljesülnek, ebből az országnak, a jobbágyságnak és nekik maguknak s tulságosan sok hasznuk származott volna.

Hozzászólásomban még megközelítően sem tudtam Benczédi László referátumának nagy érdemét méltatni. Messzemenően egyetértek referátumának alaphangjával, azzal a bátor, freiss lendülettel, amivel történetírásunk sok-sok illúzióját szétfoszlatta. Ez annál is nagyobb teljesítmény, mert ilyen szempontból nem kis számadást kellett elvégeznie önmagával is. A zsold és a préda jelentőségének határozott hangsúlyozása, a katonaréteg testületi szellemének szociálpszichológiai elemzése, a katonai kormányzás anarchiájának érzékeltetése maradandó értékű teljesítmény. Ellenvetéseimet e nagy pozitívumok teljes elismerése mellett és abban a nagy varakozásban tettem meg, amely eltölt — és ilyen szempontból úgy hiszem valamennyi történész nevében beszélhetek — a közeljövőben elkészülő dolgozatával és a távolabbi jövőben megírásra kerülő nagy Thököly-monográfiájával szemben.